

KS. PIOTR HEMPEREK

REFORMA UPRAWNIENÍ W ZAKRESIE STYPENDIÓW MSZALNYCH

13 VI 1974 r. pap. Paweł VI wydał motu proprio *Firma in traditione*, które reguluje sprawę uprawnień dotyczących stypendiów mszalnych¹. Postanowienia tego dokumentu obowiązują w Kościele od 1 VII 1974 r.

Na potrzebę odnowy przepisów prawa kanonicznego o stypendiach mszalnych oraz istniejącej w tej dziedzinie praktyki zwracano uwagę już w okresie Soboru Watykańskiego II. Zapowiedź nowego, bardziej przejrzystego uporządkowania norm prawnych regulujących odprawianie i aplikowanie mszy zgodnie z intencją ofiarodawców została podana urzędowo do wiadomości w notyfikacji Sekretariatu Stanu z 29 XI 1971 r.². Równocześnie zapowiedziano ujednoczenie zasad i kryteriów rozpatrywania próśb o redukcję i zmianę zobowiązań mszalnych wynikających ze stypendiów oraz zwolnienie z obowiązku odprawiania mszy według intencji ofiarodawców.

Zapowiedzi te spełnia częściowo najnowszy dokument papieski o stypendiach mszalnych. Całkowita reforma przepisów odnoszących się do tego zagadnienia zostanie przeprowadzona zapewne dopiero w przygotowywanym obecnie nowym kodeksie prawa kanonicznego.

1. POCHODZENIE I ISTOTA STYPENDIÓW MSZALNYCH

Stypendia mszalne wywodzą się z sięgającej początków Kościoła praktyki składania przez wiernych ofiar w związku ze sprawowaniem Eucharystii. Początkowo były to dary w naturze, przeważnie chleb i wino potrzebne do odprawiania mszy, w której wierni uczestniczyli. Gdy ilość składanych darów przewyższała potrzeby związane ze sprawowaniem Eucharystii, część z nich przeznaczano dla ubogich oraz na utrzymanie kapłanów i innych duchownych, spełniających różne posługi w Kościele, zwłaszcza przy ołtarzu. Składając dary wierni dołączali jak

¹ AAS 66:1974 s. 308-311.

² Tamże 63:1971 s. 841.

gdyby własną ofiarę do ofiary Chrystusa, aby w ten sposób bardziej czynnie i pełniej w niej uczestniczyć. Przyczyniali się również dzięki temu do zaradzenia potrzebom Kościoła.

Oprócz darów, jakie przynosili do ołtarza w początkowym okresie wszyscy wierni, w późniejszych wiekach były składane przez niektórych wiernych specjalne ofiary w tym celu, aby kapłan w szczególny sposób wstawiał się podczas sprawowania Eucharystii w intencjach przez nich wskazanych. Zwyczaj składania ofiar na określoną mszę, żeby otrzymać z niej obfitsze owoce duchowe, rozwijał się stopniowo od w. VIII, a przyjął się powszechnie w XII w.³ Równocześnie dary w naturze były zastępowane coraz częściej ofiarami pieniężnymi, które ze względu na większą trwałość i użyteczność stały się z czasem prawie wyłącznymi ofiarami składanymi z okazji mszy.

W średniowieczu rozwinęła się ponadto praktyka tworzenia specjalnych fundacji, z których dochód był przeznaczony dla kapłanów odprawiających msze w intencjach określonych w akcie fundacyjnym. Z tytułu przyjęcia ofiary lub fundacji rodziło się zobowiązanie do odprawienia i wyłącznej aplikacji mszy zgodnie z wolą ofiarodawcy czy fundatora.

Stypendia mszalne są to w istocie ofiary wiernych składane kapłanowi, zobowiązujące go z chwilą ich przyjęcia do odprawienia mszy w oznaczonych intencjach. Nie stanowią one zapłaty za mszę, lecz szczególnego rodzaju dobrowolne świadczenie wiernych z okazji mszy na utrzymanie kapłanów.

2. STANOWISKO KOŚCIOŁA I PRAWA KANONICZNEGO W KWESTII STYPENDIÓW MSZALNYCH

Kościół nie tylko potwierdził praktykę składania i przyjmowania stypendiów mszalnych, lecz także ją podtrzymywał i popierał. Znalazło to wyraz m. in. na Soborze w Konstancji, na którym pap. Marcin V potępił w 1418 r. zdanie Jana Wiclefa kwestionujące legalność stypendiów⁴, oraz na Soborze Trydenckim. Stanowisko to podtrzymuje również *Kodeks prawa kanonicznego*⁵ oraz motu proprio *Firma in traditione* Pawła VI. W dokumencie tym papież podkreśla, że zwyczaj dawania stypendiów jest uważany przez Kościół za oznakę więzi łączącej wiernych z Chry-

³ Por. M. Conte a Coronata. *De sacramentis*. Vol. 1. Ed. 2, Augustae Taurinorum 1951 s. 239.

⁴ R. Naz. *Honoraires de messes*. W.: *Dictionnaire de droit canonique*. T. 5, Paris 1953 kol. 1203.

⁵ Kan. 824 § 1.

stusem oraz z kapłanem, który dla ich dobra sprawuje swoje posługiwanie⁶. Dozwoloność i słuszność tej praktyki uzasadnia się powszechnie słowami Chrystusa: „Godzien jest robotnik zapłaty swojej”⁷, które przytacza także Paweł VI.

Uznając przyjmowanie stypendiów mszalnych za dozwolone i godziwe, Kościół zarazem troszczył się usilnie o zachowanie ich właściwego sensu, jak również o zabezpieczenie tego zwyczaju przed wypaczeniem czy nadużyciami. Chodziło zarówno o zadośćuczynienie woli ofiarodawców, jak i o wyeliminowanie dążności do nadmiernych korzyści materialnych bądź chęci zysku. W tym celu wydawane były w ciągu wieków coraz bardziej szczegółowe przepisy prawne zmierzające z jednej strony do przeciwstawienia się wypaczeniom, z drugiej zaś do zapewnienia należytego i godnego sprawowania kultu Bożego.

Nadużycia, jakie w przedmiocie stypendiów powstały, potępił wyraźnie Sobór Trydencki⁸. Kwestią tą zajmowało się wielokrotnie również późniejsze ustawodawstwo kościelne, tak powszechne jak i partykularne. Całokształt zagadnień związanych ze stypendiami mszalnymi został szczegółowo uregulowany w *Kodeksie prawa kanonicznego*, który zawiera aż 21 kanonów dotyczących tej dziedziny⁹.

Istotne znaczenie dla utrzymania praktyki przyjmowania stypendiów mszalnych we właściwych granicach posiadają następujące zasady prawne:

1° wolno kapłanowi przyjąć tylko jedno stypendium dziennie, nawet gdy odprawia dwie lub trzy msze, z wyjątkiem uroczystości Bożego Narodzenia, kiedy przysługuje mu prawo do trzech stypendiów, jeżeli w tym dniu odprawia trzykrotnie¹⁰;

2° należy odprawić tyle mszy w intencjach określonych przez ofiarodawców, ile zostało przyjętych stypendiów, bez względu na ich wysokość¹¹;

3° należy zachować dokładnie wolę ofiarodawcy tak co do intencji, jak i okoliczności odprawiania mszy, jeżeli zostały one zaakceptowane w chwili przyjęcia stypendium¹²;

4° nie wolno nikomu przyjąć do osobistego odprawienia więcej stypendiów, niż można odprawić w ciągu roku¹³;

⁶ AAS 66:1974 s. 308.

⁷ Łk 10 7; por. także 1 Tm 5, 18 i 1 Kor 9, 7-14.

⁸ Sess. XXII. *Decretum de observandis et vitandis in celebratione missarum. Conciliorum oecumenicorum decreta*. Basileae 1962 s. 712.

⁹ Kan. 824-844.

¹⁰ Kan. 824 § 2.

¹¹ Kan. 828 i 825 n. 3.

¹² Kan. 833.

¹³ Kan. 835.

5° należy oddać w całości stypendia za msze przekazane innym do odprawienia¹⁴.

Różne jednak okoliczności, jakie zachodziły w ciągu wieków, sprawiały niejednokrotnie, że dokładne wypełnienie przyjętych zobowiązań mszalnych stawało się moralnie niemożliwe. Miało to miejsce zwłaszcza wówczas, gdy następowała zmiana wartości lub całkowity upadek fundacji, na których opierał się obowiązek odprawiania mszy w określonych intencjach. W takich sytuacjach Kościół był zmuszony ponownie rozpatrzyć te zobowiązania i w zależności od warunków odpowiednio je zmniejszyć lub nawet zawiesić bądź całkowicie zwolnić od nich. Zmiany zobowiązań mszalnych wynikających z fundacji lub z innego tytułu, ich redukcja bądź zniesienie, były z reguły zastrzeżone Stolicy Apostolskiej, która tylko w poszczególnych, uzasadnionych przypadkach upoważniała do tego ordynariuszy, udzielając im specjalnych indultów. Zastrzeżenie redukcji zobowiązań mszalnych zostało utrzymane w mocy również przez *Kodeks prawa kanonicznego*¹⁵. Zmianę w tym względzie wprowadził dopiero pap. Paweł VI w motu proprio *Pastorale munus* z 30 XI 1963 r., udzielając biskupom stałych uprawnień¹⁶.

Na mocy *Pastorale munus* biskupi otrzymali prawo redukowania z racji zmniejszenia się dochodów — na czas trwania tej przyczyny — obowiązku odprawiania mszy wynikającego z legatów samoistnych oraz z legatów obciążających beneficja lub instytucje kościelne, do wysokości stypendium prawnie określonej w diecezji, w przypadku gdy nie ma kto zwiększyć legatu albo jeśli dochody beneficjum lub instytucji nie wystarczają na odpowiednie utrzymanie beneficjanta i wypełnienie obowiązków związanych z beneficjum czy osiągnięcie celu instytucji¹⁷. Uprawnienie to nie obejmuje jednak upoważnienia do całkowitego zwalniania z obowiązku odprawiania mszy fundacyjnych¹⁸.

W ramach specjalnych upoważnień (*facultates habituales*), przyznawanych zwykle na okresy 5-letnie, Stolica Apostolska udzielała ponadto ordynariuszom pewnych uprawnień w odniesieniu do stypendiów tzw. manualnych, czyli zwykłych, dawanych przez wiernych z pobożności bądź na mocy np. zobowiązań spadkowych. Otrzymywali oni zwykle

¹⁴ Kan. 840.

¹⁵ Kan. 1517 § 2 i 1551.

¹⁶AAS 56:1964 s. 5-12. Uprawnienia przyznane w motu proprio *Pastorale munus* biskupom rezydencjalnym przysługują również wikariuszom i prefektom apostolskim, administratorom apostolskim ustanowionym na sposób stały, opatom i prałatom udzielonym i mogą być delegowane biskupom koadiutorom i biskupom pomocniczym oraz wikariuszom generalnym i wikariuszom delegatom.

¹⁷ N. 11 i 12.

¹⁸ Odpowiedź Papieskiej Komisji do wyjaśniania dekretów Soboru Watykańskiego II z 1 VII 1971 r. AAS 63:1971 s. 860.

prawo redukowania zobowiązań wynikających z tego tytułu do ściśle określonej wartości stypendium.

Stolica Apostolska czyniła również często wyjątki od zakazu przyjmowania stypendiów z okazji odprawiania mszy binowanych. Kongregacja Rozkrzewiania Wiary np. upoważniła w 1863 i 1870 r. ordynariuszy terenów misyjnych do pozwalania, aby ich kapłani mogli ze względu na ubóstwo misji zatrzymywać dla siebie stypendia za msze binowane. Natomiast Kongregacja Soboru udzielała w poszczególnych wypadkach ordynariuszom miejscowym indultów, zwykle na określony czas, na mocy których mogli oni zezwalać kapłanom na przyjmowanie stypendiów za msze binowane pod warunkiem przekazania ich na cele charytatywne, przeważnie na utrzymanie seminarium duchownego. Stypendiów tych jednak nie wolno było kapłanom, którzy odprawiali msze binowane, zatrzymywać dla siebie¹⁹. Jeżeli ordynariusz miejscowy posiadał taki indult, miał prawo wymagać od swoich kapłanów przyjmowania stypendiów za msze binowane i przekazywania ich na cele charytatywne²⁰. W praktyce prawie wszyscy ordynariusze otrzymywali tego rodzaju indulty.

Papież Paweł VI, dążąc do uporządkowania poważnej i wymagającej dużo roztropności kwestii odprawiania i aplikacji mszy w intencjach ofiarodawców z racji przyjęcia stypendium oraz do ustalenia jednolitych zasad załatwiania próśb o redukcję i zmianę stypendiów mszalnych lub o zwolnienie od wynikających z nich zobowiązań, zarezerwował w 1971 r. czasowo wyłącznie sobie decyzję w tych sprawach. Jednocześnie postanowił zawiesić z dniem 1 II 1972 r. wszystkie uprawnienia w tej materii, udzielone komukolwiek, kiedykolwiek, w jakikolwiek sposób i z jakiegokolwiek przyczyny — z wyjątkiem uprawnień przysługujących biskupom na podstawie motu proprio *Pastorale munus* (n. 11 i 12)²¹.

3. NORMY USTANOWIONE W M.P. *FIRMA IN TRADITIONE*

Dokonując nowego określenia podstawowych uprawnień w odniesieniu do stypendiów mszalnych, najwyższy ustawodawca kościelny chce zapobiec niezbyt odpowiednim do współczesnych warunków interpretacjom opartym na zasadach, które mogły być uważane za słuszne w przeszłości, jak również pragnie ułatwić biskupom zaradzanie w ich diecezjach istotnym potrzebom. Dla osiągnięcia tych celów nowy dokument papieski znosi niektóre z dawniej udzielonych uprawnień w odniesieniu

¹⁹ N a z, jw.

²⁰ Odpowiedź Kongregacji Soboru z 8 V 1920 r. AAS 12:1920 s. 536.

²¹ Notyfikacja Sekretariatu Stanu z 29 XI 1971 r. Tamże 63:1971 s. 841.

do stypendiów mszalnych oraz przyznaje biskupom na stałe nowe upoważnienia w tym przedmiocie.

Motu proprio *Firma in traditione* zawiera trzy zasadnicze normy. Dotyczą one: 1° przywrócenia kompetencji Kongregacjom Rzymskim, 2° odwołania dotychczasowych uprawnień, 3° przyznania biskupom nowych uprawnień.

1° Z dniem 1 VII 1974 r. przestaje obowiązywać, wprowadzone od 1 II 1972 r., zastrzeżenie papieżowi decyzji w sprawie redukcji, zmiany i znoszenia obowiązków wynikających ze stypendiów mszalnych. W wyniku tego postanowienia uprawnione do podejmowania decyzji w tych sprawach są kongregacje rzymskie, które przedtem takie kompetencje posiadały, mianowicie Kongregacja do Spraw Duchowieństwa i Kongregacja do Spraw Kościołów Wschodnich²². Korzystanie jednak z tych uprawnień przysługujących kongregacjom ma być dostosowane do nowych, dokładniej określonych norm, które zostają im osobno przekazane do wiadomości i stosowania. Wszelkie więc prośby w materii stypendiów mszalnych należy odtąd kierować do właściwych kongregacji rzymskich²³.

2° Odwołane zostają wszystkie, w jakikolwiek sposób udzielone lub nabyte uprawnienia, które dotychczas przysługiwały w odniesieniu do stypendiów mszalnych. Aby nie było żadnej wątpliwości co do zasięgu i mocy prawnej tego postanowienia, dokument wylicza szczegółowo, jakie uprawnienia tracą ważność. Odwołanie obejmuje wszystkie uprawnienia udzielone jakimkolwiek osobom fizycznym lub moralnym, przez jakąkolwiek władzę na mocy przywileju, indultu, dyspensy lub innego aktu prawnego, jak również uprawnienia nabyte drogą współuczestnictwa w przywilejach, zwyczaju, nawet partykularnego i niepamiętnego, przedawnienia, lub z jakiegokolwiek innego tytułu.

Z woli papieża posiadają odtąd wartość prawną odnośnie do stypendiów mszalnych jedynie następujące, dokładnie określone uprawnienia, mianowicie: a) uprawnienia udzielone kongregacjom Kurii Rzymskiej, o których mówi n. I omawianego dokumentu; b) uprawnienia zawarte w motu proprio *Pastorale munus* (n. 11 i 12) oraz w wykazach uprawnień, udzielanych zwykle specjalnym aktem prawnym ordynariuszom miejsca i legatom papieskim; c) nowe uprawnienia udzielone biskupom, które wylicza n. III niniejszego dokumentu²⁴.

3° Na podstawie motu proprio *Firma in traditione* osoby wymienione w motu proprio *Pastorale munus*, mianowicie: biskupi rezydencjalni,

²² Konstytucja apostolska o Kurii Rzymskiej *Regimini Ecclesiae universae* z 15 VIII 1967 r. Tamże 59:1967 s. 885-928 (n. 68 § 1, 45 § 1).

²³ N. I. Tamże 66:1974 s. 309 n.

²⁴ N. II. Tamże s. 310.

wikariusze i prefekci apostołscy, administratorzy apostołscy ustanowieni na stałe oraz opaci i prałaci udzielnicy otrzymują, przysługujące im od 1 VII 1974 r., stałe, ściśle określone uprawnienia w odniesieniu do stypendiów mszalnych.

a) Mogą oni zezwalać kapłanom odprawiającym w ich diecezjach msze dwa lub trzy razy w ciągu dnia na przyjmowanie stypendiów za msze binowane i trynowane, które powinny być przekazane na cele określone przez udzielającego zezwolenia. Mogą oni ponadto zezwalać na odprawianie mszy binowanych i trynowanych w tych intencjach, z powodu których w przeciwnym wypadku trzeba by zwracać się o zwolnienie od obowiązku odprawiania mszy lub o jego redukcję. Uprawnienie to nie rozciąga się wszakże na msze binowane odprawiane w koncelebrze. Według wyjaśnienia Kongregacji do Spraw Kultu Bożego z 7 VIII 1972 r. członkowie kapituł i instytutów zakonnych, którzy mają obowiązek odprawiania mszy z racji duszpasterskich, mogą ponadto w tym samym dniu koncelebrować mszę konwentualną lub wspólnotową. Podobne uprawnienie do koncelebry przysługuje również, z okazji wizytacji pasterskiej lub szczególnego spotkania kapłanów, wszystkim kapłanom, którzy są zobowiązani w tym samym dniu odprawić także mszę dla pożytku wiernych. Kongregacja wyjaśnia zarazem, że za msze binowane w koncelebrze nie wolno jednak przyjmować z jakiegokolwiek tytułu stypendiów²⁵. Zakaz ten potwierdza w całej rozciągłości obecny dokument.

b) Mają prawo redukować — odpowiednio do zmniejszenia się dochodów — ciążący na kapitułach katedralnych i kolegiackich obowiązek codziennego odprawiania mszy za dobrodziejów do jednej tylko mszy w miesiącu.

c) Są uprawnieni do zmiany ustalonego w fundacji czasu (dnia) i miejsca (kościół, kaplica) odprawiania mszy, jeśli zachodzi słuszna przyczyna²⁶.

Motu proprio *Firma in traditione* — jak wynika z powyższego omówienia zawartych w nim postanowień — jasno i dokładnie określa kompetencje w zakresie zmiany zobowiązań mszalnych wynikających z przyjęcia stypendiów. Dokument ten powinien niewątpliwie przyczynić się do właściwego wypełnienia obowiązków, jak również do usunięcia wątpliwości oraz do wyeliminowania ewentualnych niewłaściwości czy nadużyć w tej tak ważnej i delikatnej dziedzinie. Umożliwia jednocześnie biskupom zaradzenie zarówno rzeczywistym trudnościom z odprawianiem mszy zgodnie z intencją ofiarodawców, jak również różnym potrzebom Kościoła.

²⁵ Tamże 64:1972 s. 161-163 (n. 1-3 b).

²⁶ N. III a-c. Tamże 66:1974 s. 310 n.

LA REFORME DES FACULTES EN MATIERE D'HONORAIRES DE MESSES

Résumé

L'auteur présente dans son étude les normes juridiques contenues dans la lettre apostolique *motu proprio Firma in traditione* du 13 VI 1974 qui normalise le problème des facultés en matière d'honoraires de messes. L'analyse de nouveaux principes est précédée des considérations sur l'origine des honoraires de messes et sur les prescriptions à l'aide desquelles l'Eglise veut satisfaire, d'une part, l'intention des donateurs et prévenir, d'autre part, d'éventuelles aspirations au profit matériel excessif en défendant entre autres d'accepter les honoraires pour les messes de binage. Le changement de l'intention du donateur était réservé au Saint-Siège qui, dans des cas concrets, en autorisait parfois les ordinaires de lieu. C'est également le Saint-Siège qui permettait d'accepter des honoires en cas de messes de binage, sous condition toutefois d'en utiliser le montant aux causes pies.

Le nouveau document pontifical établit en matière d'honoraires de messes les principes suivants: 1. les décisions concernant la réduction des honoraires de messes réservées en 1972 au pape appartiennent de nouveau aux Congrégations Romaines respectives qui doivent examiner les demandes selon les normes strictement déterminées; 2. sont révoqués toutes facultés et tous indults, en dehors de ceux dont disposaient les évêques et certains ordinaires de lieu en vertu de *motu proprio Pastorale munus* et de l'*Index de facultés*; 3. évêques résidentiels et certains autres ordinaires de lieu peuvent: a) autoriser d'accepter les honoraires pour les messes de binage ou trinage dont le montant doit être reconverti en causes spécifiées par eux, b) réduire le devoir de messe quotidienne pour bienfaiteurs à une seule messe par mois, c) changer le temps et le lieu de la messe prévus dans l'acte de fondation.

Les facultés accordées aux évêques ont pour but de faciliter leur tâche qui est de pourvoir aux besoins réels existant dans le diocèse.